

УДК 342.26 (477)

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

КИЗИМ Микола Олександрович

доктор економічних наук, професор

МОЩИЦЬКА Тетяна Олексіївна

аспірантка

Комплексне реформування економічної системи України потребує вироблення нового ефективного теоретико-методичного забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних систем. У першу чергу це стосується регіонів, сталий розвиток та конкурентоспроможність яких значною мірою визначають розвиток економіки країни в цілому.

Як свідчать дослідження, перетворення в економічному, соціальному та політичному житті, які почалися з 1991 р., створили неоднакові вихідні умови для розвитку регіонів України. Так в 1991–1998 рр. відбувався глибокий економічний спад, притаманний всім територіальним системам. Після 1998 р. деякі регіони змогли мобілізувати свій потенціал та адаптуватися до складних економічних умов, у той же час інші залишилися в стані глибокої економічної стагнації. Така ситуація сприяла зростанню міжрегіональних диспропорцій в розвитку територіальних систем України.

Дослідження причин виникнення міжрегіональних диспропорцій та наслідків, до яких вони призводять, привертають увагу багатьох вчених: Г. В. Анісімової, В. Галуцака, О. А. Геймана, М. С. Дністрянського, М. О. Кизима, М. І. Умаханова, Р. Д. Шахпазової та ін. Проте вказані проблеми є настільки складними та багатоаспектними, що процес їх теоретичного розуміння та методологічного визначення ще й досі незавершений. Особливої актуальності цей процес набуває під час перебудови та реформування в економіці та суспільстві.

Метою даної статті є аналіз сутності міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в країні та обґрунтування теоретико-практичного підходу до їх дослідження.

Певні диспропорції в соціально-економічного розвитку регіонів притаманні будь-якій країні світу. Не винятком є й такі промислово розвинені країни, як США та країни ЄС. Особливо гострою є проблема соціально-економічної диференціації в регіонах Росії та Китаю. Більше того, ще з часів запропонованої І. Валлерстайном концепції світ-системного аналізу [6], дослідники намагаються побудувати типологію країн світу, розділяючи їх на центральні та пе-

риферійні, в основу якої покладено саме нерівномірність соціально-економічного розвитку.

Отже, на даний час проблема нерівномірного розвитку територій однієї країни в світі не є новою. Протягом досить тривалого періоду, починаючи з кінця XIX століття, коли процес соціально-економічного розвитку в більшості країн світу набув значного прискорення, проблеми регіонального вирівнювання вирішувалися за допомогою різних практичних інструментів. Проте, як згадувалось вище, ці проблеми існують і досі, тому доцільно окреслити фактори, що впливають на процес виникнення диспропорцій в соціально-економічному розвитку регіонів країни. Умовно ці фактори можна розділити на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні (рис. 1).

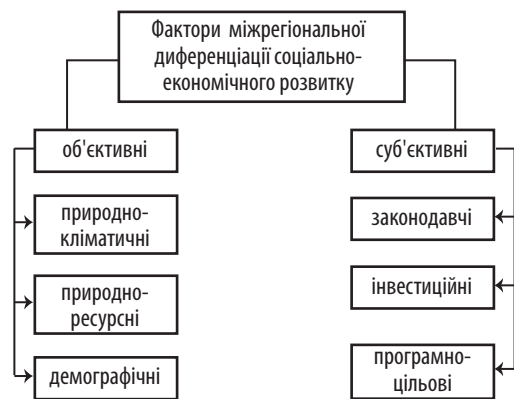

Рис. 1. Фактори міжрегіональної диференціації

Як видно з наведеного рисунку, перша група об'єктивних факторів важко піддається корекції. Історично склалося так, що території, які мали жорсткіші природно-кліматичні умови або відчували брак ресурсів, відставали у своєму розвитку порівняно із сусідніми територіями. Однак в сучасному світі, де досягнення науково-технічного прогресу дозволяють знижувати залежність виробництва від традиційних ресурсів, значення об'єктивних факторів міжрегіональної диференціації також зменшується.

На відміну від об'єктивних, суб'єктивні фактори піддаються швидкому коригуванню за рахунок впровадження ефективної державної політики регіонального розвитку.

Певною особливістю відрізняються освітньо-інтелектуальні фактори міжрегіональної соціально-економічної диференціації. Фактично вони відносяться до демографічних, бо становлять одну з характеристик суспільства. Ця характеристика є водночас і динамічною і консервативною, адже її динамічність відображається в постійному та швидкому зростанні рівня освіченості населення більшості країн світу, а консервативність полягає в існуванні специфічного менталітету населення, традиційних стійких норм та цінностей, типу мислення тощо. Останнім часом багато дослідників акцентують увагу саме на інтелектуальних факторах міжрегіональної диференціації. Так, З. В. Герасимчук та І. Г. Новосад проводять зв'язок

між інтелектуальним капіталом регіону та мотивацією до прискорення його соціально-економічного розвитку: «Формування регіону як окремого економічного суб'єкта відбувається через виділення та об'єднання спільних мотивів суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють діяльність на його території» [4].

Таким чином, складне та багатофакторне явище між-регіональної соціально-економічної диференціації всередині країни потребує практичного інструментарію для її вимірювання та обґрунтування подальших напрямів з покращення ситуації.

Диспропорції в економічному розвитку регіонів можна оцінити за допомогою валового регіонального продукту на одну особу (рис. 2), який становить найбільш узагальне-

ний макроекономічний показник. Важливою є інформація про рівень доходів бюджету на одну особу, яка дозволяє робити висновки про забезпеченість соціальних стандартів, аналогічно з рівнем заробітної плати.

З метою оцінки міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні було проведено кластеризацію регіонів за показниками:

- валовий регіональний продукт на одну особу;
- доходи бюджету на одну особу;
- заробітна плата.

Результати аналізу наведені в табл. 1.

Ці дані свідчать про існування великого розриву між рівнями розвитку регіонів України. М. Київ з найвищим

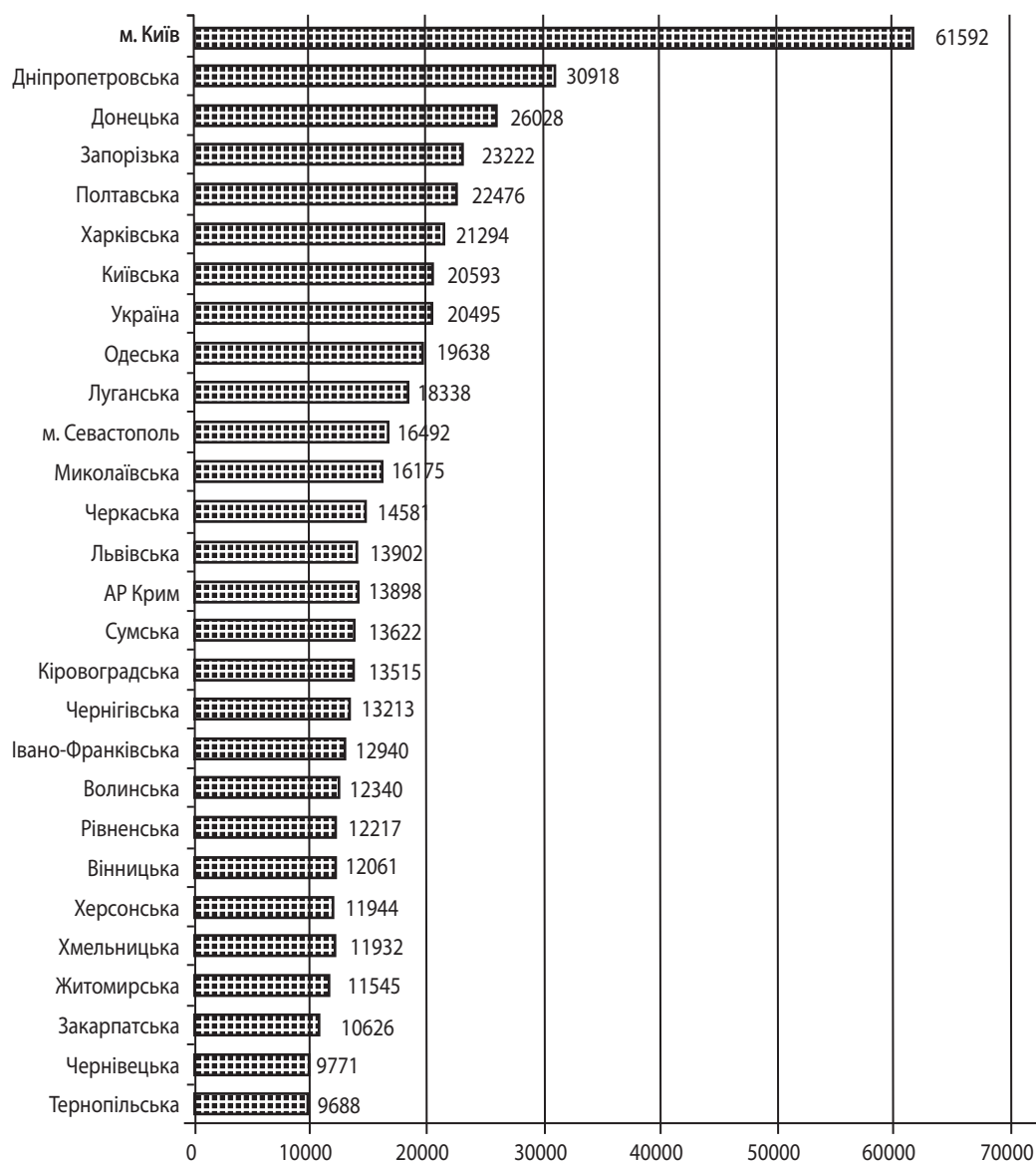

Рис. 2. Розбіжність регіонів України за рівнем ВРП на одну особу, 2008 р.

Таблиця 1

Кластеризація регіонів за рівнем розвитку, 2000, 2005 та 2008 рр.

Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	
2000 р.			
м. Київ	Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Одеська Полтавська Сумська Харківська	АР Крим Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська	Львівська Миколаївська Рівненська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська м. Севастополь
2005 р.			
м. Київ	Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Одеська Полтавська Харківська	АР Крим Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська	Миколаївська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська м. Севастополь
2008 р.			
м. Київ	Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Луганська Одеська Полтавська Харківська	АР Крим Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Львівська Миколаївська	Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська м. Севастополь

рівнем доходів населення протягом всього періоду, що досліджувався, значно випереджав інші регіони. Однак слід брати до уваги, що існує два фактори, які впливають на високі показники ВРП в столицях [8]:

- для великої частини тих, хто працює, в столицях місцем проживання є інші регіони країни;
- столиця є місцем скупчення центрів великих корпорацій, банків тощо, які мають консолідовану фінансову звітність.

Другий кластер представлений Дніпропетровською, Донецькою, Запорізькою, Київською, Полтавською та Харківською областями, які протягом 2000–2008 рр. мали середній рівень соціально-економічного розвитку. Для цих регіонів характерні такі проблеми, як незбалансована структура виробництва на території, відсутність чітких стратегічних орієнтирів регіонального розвитку, низький рівень інноваційної активності.

Переважна більшість регіонів України потрапила до кластеру з низьким рівнем розвитку. Проте і серед цих регіонів є ті, що мають рівень розвитку вищий за інших. Це, насамперед, Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області. Позитивно впливає на розвиток цих областей близькість ринків ЄС. Найнижчий рівень розвитку протягом тривалого періоду часу спостерігається в Тернопільській області. Погіршується динаміка розвитку також Сумської, Чернігівської та Черкаської областей.

Диспропорції соціально-економічного розвитку територіальних систем, зокрема регіонів країни, потребують вдосконалення державної політики регіонального розвитку, яка має бути спрямована на вирішення таких проблем як:

- зменшення загальної конкурентоспроможності країни та сталого функціонування її економічної системи;
- підвищення ефективності механізму перерозподілу ресурсів всередині країни;

- зростання соціальної напруги внаслідок погіршення умов та якості життя населення;
- посилення дезінтеграційних процесів, які загрожують цілісності країни;
- створення позитивного іміджу регіону за допомогою регіонального маркетингу в рамках глобальної економічної системи та боротьби за міжнародні інвестиційні ресурси.

Література

1. Анисимова Г. В. Проблемы социально-экономической дифференциации в российском обществе: Экономико-статистический анализ / Отв. ред. М. И. Воейков. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 136 с.
2. Умаханов М. И. Устойчивое развитие региона: модель, основные направления, концепция / М. И. Умаханов, Р. Д. Шахпазова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. – 143 с.
3. Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України: Навчальний посібник / М. С. Дністрянський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 344 с.
4. Герасимчук З. В. Мотиви розвитку проблемних регіонів / З. В. Герасимчук, І. Г. Новосад // Економічний форум. 2, 2011. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/16.pdf
5. Passionate about Regional Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regionaldevelopment.co.uk/>
6. Wallerstein I. The Concept of National Development, 1917-1989: Elegy and Requiem. – Binghamton (N. Y.): Fernand Braudel Center, 1991.
7. Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического синтеза / под ред. С. У. Ларсена; [пер. с англ. Е. А. Жуковой]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 751 с.
8. Ревенко А. Асимметрия регионального развития / А. Ревенко. Зеркало недели, №18 (597). – Режим доступу : <http://www.ukrudprom.ua/digest/dassim150506.html>